

MARCEL PROUST VE ZAMANIN SONSUZLUĞUNDA SANAT

Ayşe (EZİLER) KIRAN*

"Hayır, sanatın dışında hiçbir şey kalmıyor geleceğe...
Bereket ki kalmıyor..."**

0. GİRİŞ

Marcel Proust yedi ciltlik romanının tümüne **A la Recherche du temps perdu** başlığını vermiştir, Buradaki **perdu** sözcüğü başlığın Türkçeye çevirisinde sorun yaratmaktadır. Fransızcada bu sözcüğün fiil biçimi "kaybetmek", "yitirmek" anlamındadır. Sıfat biçimi ise bunlara ek olarak "artık elimizde olmayan" anlamını da taşımaktadır. Başlıkta olduğu gibi zaman (=temps) ile yanyana geldiğinde "artık elimizde olmayan, geçmiş zaman" karşılığını verir. Roman'ın son cildinin **Bulunmuş Zaman (Le Temps retrouvée)** başlığındaki **yeniden bulmak (=retrouver)** fiilinin sıfat biçimi (retrouvée) "yitirmek" fiili ile karşıtlık oluşturduğu için **perdu** sıfatını "yitirilmiş" anlamında ele almayı yeğliyoruz. Roman'ın yapısındaki yitik zaman ile bulunmuş zaman arasındaki karşıtlık ve bunların eklenmesi romanın derin yapıdaki anlamını oluşturmaktadır.

Zaman yitiktir, çünkü nesnelere çöküşünün, tükenişinin pençesinde. Bu anlamda **"Yitik Zamanın Peşinde** izlerin

* Prof.Dr., Hacettepe Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Yabancı Diller Eğitimi Bölümü, Fransız Dili Eğitimi Anabilim Dalı Öğretim Üyesi.

** İlhan Selçuk, "Pencere, Baki Kalan", **Cumhuriyet**, 31 Temmuz 1995

¹ Paul Robert, **Petit Robert, Dictionnaire**, Paris, 1969.

silinmesine, unutmaya karşı yorucu bir savaşımdır".² Zaman yitiktir, çünkü Anlatıcı zamansal göstergeleri anlamayı öğrenmeyi henüz tamamlayamamıştır. Bu nedenle zamanın Anlatıcıya göre bir de *sözdinlemez* özelliği vardır.

Zaman yitiktir, çünkü Vivonne nehrinin ayırdığı Méséglise ve Guermantes yakalarını simgeleyen uzamın görünümü gibi *dağılmıştır*. Bu nedenle uzam gibi ve uzama bağlı olarak, zaman da kesintiye uğramaktadır. "Aslında **Yitik Zaman** sözcüğü, zaman yeniden bulunacak duruma gelmedikçe askıda kalır"³. Ancak, bir dil ustası olan Proust sözcüğün iki anlamını ("yitirilmiş" ve "geçmiş") Romanında birbirini tamamlayacak biçimde birleştirmiştir.

Proust'a kadar pek çok yazar şimdiki zamandan geriye dönerek geçmişini anlatmışlardır. Yazarın özgünlüğü, unutulmuş bir geçmişin beklenmedik bir anda canlanışını anlatmaya çalışması ve bunu yapıtının temel taşı yapmış olmasıdır. Yapıtı geçmişini aramaz, "duygulanımların, izlenimlerin yeniden canlanmasının getirdiği şaşkınlıkla, Anlatıcının duygularının bilincine varışının"⁴ betimlemesini anlatır. **Yitik Zamanın Peşinde** bir kayboluşun betimlenmesiyle, alışkanlıklarımızın bizde oluşturduğu bir kesintiyle başlar. "*Uyuyan bir adam çevresinde saatlerin akışını, yılların ve dünyaların düzenini çevresinde bir daire biçiminde tutar.*"

Aslında Proust'un Romanının bilinen anlamda bir öyküsü yoksa da, kitapta bir çok öykü kaynaşır; anlatıcının değişik konulara merakı, dedikoduya düşkünlüğü, insanları incelemekten zevk alması, sanata olan eğilimi, bunların hepsi yapıtın konu örgüsünü oluşturur. Buna karşın bu Roman anlatılamaz, çünkü Roman'ın asıl özelliği konusunda, olaylar örgüsünde değil, yapısındadır. Bu öyküsüz kitabın

² Paul Ricœur, **Temps et Récit III, Le Temps raconté**, Seuil, Paris 1985, s. 190.

³ A.g.y., s.190.

⁴ Karen Haddad-Wotling, **Proust**, Nathan, Potiers, 1994, s.18.

gerçek öyküsü, "kendi kendini oluşturmakta olan kitabın kendi öyküsüdür."⁵

1. BELLEK

Yazarın Zamanda aradığı, yitirdiği ve yeniden bulduğu "şey"i Bergson bellek ya da süre olarak adlandırmıştır. Bergson'un yapıtlarını ilk okuyan ve anlayanlardan birinin de çok genç yaşına rağmen Proust olduğunu anımsarsak, yazarın zaman ve bellek kavramlarını nasıl birleştirdiğini daha iyi anlarız. Romanın (yazarla aynı adı taşıyan) Anlatıcısı Marcel anlatısı boyunca bir *ben* olarak, bütünlüğünü aramaktadır. Tüm bilinç durumlarının dağıldığını, çözüldüğünü ayırımsayan *ben* zamanla iki tür bellek olduğunun bilincine varacaktır; **seçmeci bellek, seçmeci olmayan bellek.**

Seçmeci bellek düşünseldir, Anlatıcı geçmişini isteyerek, düşünerek anımsamaya çalıştığında yaşamış olduklarından hiçbir şey bulamaz, yalnızca kurumuş, güzellikten yoksun bir yaşamı duyumsar. Zaman zaman "*açılan aydınlık bölme*" olmasa, geçmiş "**belirsiz karanlıklarla**" örtülüdür. İşte bu nedenle de Anlatıcı geçmişini seçmeci bellekle yeniden oluşturamayacağını anlar. Seçmeci olmayan bellek ise duygusaldır. Bazı anların benzemeye, karışmaya olan güçlü eğilimi Proust'ta seçmeci olmayan belleğin gerçekleşme koşuludur.⁶ Rastlantısal da olsa, bir kokunun, bir tadın, bir sesin ya da bir resmin yardımıyla şimdiki zaman duygulanımı içinde geçmişin duygulanımını bulur. İşte o zaman kurtarılan, yeniden canlanan geçmişin özü Anlatıcıya zamanın sınırlarından kurtulmuş "benin izlenimlerinin aynısını verir."⁷

⁵ Gérard Conio, 25 **Grands romans français**, Marabout, Allier (Belgique), 1990, s. 345.

⁶ Paul Ricœur, **Temps et Recit II, La Configuration dans le récit de la fiction**, Seuil Coll. Points, Paris 1984, s. 160.

⁷ Karen Haddad-Wotling, a.y., s.18.

Anlatıcının büyük halası Léonie'de yediği çaya batırılmış kurabiyelerin⁸ tadı çocukluğunda Combray'de gezdiği yerleri, tanıdığı insanları yeniden canlandıracaktır. "*Şimdi bahçemizin, Swann'ların parkının tüm çiçekleri ve Vivonne'nun nilüferleri ve köyün iyi insanları ve küçük evleri ve kilise, tüm Combray ve çevresi, biçim ve cisim kazanan tüm bunlar, kentler ve bahçeler benim çay fincanımdan çıktı*". **Şimdi** sözcüğünün belirttiği gibi, son ve başlangıç seçmeci olmayan bellek sürecinde rastlantısal olarak karşılaşır ve duyuların uyuşması zaman farkını ortadan kaldırır. Proust'un romanı yaşamı yeniden yazıda oluşturur. Görüldüğü gibi gerçeklik bellekte değil, onun dışındaki dış dünya gerçekliğindedir, ama geçip giden anının güzelliklerini (yeniden) yaşatan da bellektir.

2. GEÇMİŞ ZAMANDAN ŞİMDİKİ ZAMANA

Yitik Zamanın Peşinde'nin kahramanı iki rol üstlenmektedir; birincisi olaylara karışan, olayları yaşayan baş kahraman Marcel, ikincisi ise bu olayları aktaran Anlatıcı. Proust'un Romanında özgün olan, birbirini tamamlayan iki rolü oynayan tek kişinin iki farklı bakış açısı olmasıdır. Marcel belirsiz geleceğine doğru çevresindeki göstergelerden anlam çıkararak, yaşamı öğrenerek ilerler. Hiçbir şeyi unutmayan anlatıcı ise yaşam serüveninin genel anlamını gelecek zamandan geri çeker. Böylece Anlatıcının gerçek amacının yitik zamanı aramak değil, tam tersine sonsuza uzanan zamanın önceden yaşanan keyfinin, zamanda sonsuzluğunun bilincine varmak ve bunu bir sanat yapıtı olarak ölümsüz kılmak olduğu ortaya çıkar. Roman Anlatıcı ile kahramanın bu iki bakış açıları arasındaki görüntü oyunu gibidir. Zaman içinde ilerleyen kahramanla, yitik zamanı arayan anlatıcının bakış açıları üstüste gelir, bu da anlatıya **geçmişte gelecek**⁹ biçimini verir.

Anlatıcının yaşamış olduklarını ortaya çıkaran anımsamalar

⁸ Madeleine: küçük, yuvarlak, yumuşak, tatlı kurabiye.

⁹ Paul Ricœur, **Temps et Récit III, Le Temps raconté**, a.y., s. 193.

(réminiscence)¹⁰ dizisi Guermante'ların konağının avlusunda yürürken, Anlatıcının ayağının iyi döşenmemiş taşlara vurmasıyla geçmişinde unuttuğu bir anı yeniden yaşar. Bu da kendisine Venedik'te Saint Marc vaftiz evinde birbirine uymayan iki döşeme taşına ayağını vurduğunda duyumsadıklarını anımsatır. O anda yaşamının öteki dönemlerinde duyumsadığı bir mutlulukla sarsılır; çaya batırılmış kurabiyenin tadı, Martinville'in çan kulelerinin yaklaştıkça değişen görüntüsü ve Vinteuil'ün son yapıtlarında bütünleşen bir çok duygu. Tüm bu duygulanımlar Guermante'ların konağının avlusunda duyumsadıklarıyla şimdiki zamanda birleşmiştir. Şimdiki zamanla geçmiş zamanı birleştiren bu son anımsama anlatıcının daha önceki anımsamalarından farklıdır. Çünkü bu tür bir duygulanımı hem çok beklemiştir, hem de gelmesinden çok korkmuştur. "Duygulanım ile anıların kaynaşması Anlatıcıda" yaşayabileceği, nesnelere özünden zevk alacağı, bir başka deyişle zamanın dışında "bulunan bir varlığı",¹¹ sanatçıyı, romancıyı uyandırmıştır, artık Anlatıcı ölüme karşı kayıtsızdır.

3. DAİRESEL YAPI

Anlatıcının beklentisi hem ileri dönük bir devinim olarak geleceğe, hem de geriye dönük bir devinim olarak geçmişe yöneliktir.¹² Bu iki devinimin birleşmesi Anlatıcıyı bir sanatçı olmaya itecek, onu kurtaracaktır. Görüldüğü gibi, Anlatıcının Romanda yaptığı zaman betimlemesi geleneksel çizgisel yapıyı silip yerine dairesel bir yapı getiriyor. Bu da, Anlatıcı açısından, sanatın gerçek yaşama karşı zaferidir. Bu iki devinimin bitişmesi sanatçının yazacağı Romanın amacını ve biçimini belirleyecektir; anımsadığı her ayrıntı anlamını

¹⁰ Réminiscence: 1. Belli belirsiz, bulanık anı, 2. kaynağı eski bir anıya dayandığı halde insanın kendi kafasında doğmuş olduğunu sandığı düşünce. Tahsin Saraç, **Büyük Fransızca Türkçe Sözlük**, Adam, 198.

¹¹ Gérard Conio, a.y., s. 355.

¹² A.g.y., s.346

yalnız anlatının bütününde, dolayısıyla da dönemin sonuyla başlangıcını birleştiren dairesellikte bulur.

Şimdiki zamanla geçmişin kaynaşması gelecek zamanı besler. Zamanın içinde olmayan, zamansal özellikleri taşımayan, yalnızca istenen bir şey varsa, o da algıyla ve bellekle örtülen istektir. "Şimdiki zaman ile geçmiş zamanın birleşmesi geriye dönüş izlenimi vermek amacıyla tasarlanmamıştır." Yukarıda belirttiğimiz gibi "bu belleğin bir işleviyse, bellek burada bir aracı, zaman içinde kapanan, zaman çemberini kurtarmayı amaçlayan bir destek sürecinden"¹³ başka bir şey değildir. Geçmişe, şimdiye ve geleceğe yönelik bu yolda, Roman yaşamı çözülmeyen, dağılmadan kurtarmak, sanatın sonsuzluğuna yerleştirmek amacıyla zamansal bir daire çizer.

Bu yapı daha sonraları eleştirmenlerin, yazın kuramcılarının çözümlemeler yaparak buldukları bir yapı değildir. Proust 18 aralık 1919 da döneminin saygın yazın eleştirmenlerinden Paul Souday'e yazdığı mektupta bu dairesel yapının çok bilinçli bir biçimde yaratıldığını belirtir. "*Son cildin son bölümü, birinci cildin birinci bölümünün hemen arkasından yazılmıştır. Tüm 'ikisinin arasında kalan' daha sonra yazılmıştır*"¹⁴ Bu iki önemli tümce dikkatle incelendiğinde, birinci cildin (**Swann'ların Yakasından**) birinci bölümündeki (Combray) "iki bitişme yeri"¹⁵ **Bulunmuş Zaman**'ın (yedinci cilt) son bölümündeki iki açıklamayla nasıl uyduğu ortaya çıkar. "Bu düşsel yapı incelendiğinde zaman ile zamanın dışında olma arasında karşılıklı, birbirini etkileyen bir ilişki olduğu görülür. Bu ilişki, zaman içinde akıp gideni arayan bir adamın zaman içindeki serüvenidir."¹⁶ Yaratıcı *benin* zaman içindeki hem

¹³ A.g.y., s. 355.

¹⁴ Marcel Proust, Correspondance Générale de Marcel Proust, 3. publiée par Robert Proust et Paul Brach, Paris, Plon 1953. s. 72.

¹⁵ Jointure: Bitişme yeri. Proust'un sözcük dağarcığından alınmıştır. Yazar bu sözcüğü Flaubert'e uygulamıştır. Proust burada romanın iki eşliğindeki belleğin olgularını, iki bölüm arasındaki eklemlemeyi betimlemektedir.

¹⁶ Annick Bouillaguet, **Marcel Proust**, Nathan. Paris 1994, s.24.

kesintisiz, hem kesintili arayışı karşıt özellikli iki zamanı bir bütün haline getirir. Kahramanın düşsel gidip-gelmelerle aralarında gezindiği Zaman ve zaman dışı, kesinti ve süreklilik iki kutup oluşturur. "Bu temel karşıtlık ikili zaman etkisini yaratan, çift kanatla açılıp kapanan"¹⁷ Romanın yapısını ortaya çıkarır.

Bitişme yerleri ve karşılıkları

Swann'ların Yakasından,
Combray

- 1.Uyur uyanık anlatıcının geçmişteki odaların durmadan dönen bulanık anılarına kendini bırakması. (Süreksiz ve bir görünüp, bir kaybolan duygulanım)
2. Kurabiye aracılığı ile ulaşılan (başarılı) duygulanım

Bulunmuş Zaman

- Yaşlılıktan Buruşmuş kişilerin toplandığı bir eğlencenin aracılığı
2. Birbirine uymayan döşeme taşları ve aynı öğeleri içeren bölümlerde "belleğin" coşkusu.

4. YİNELEME VE SONSUZLUK

Anlatıbiliminde "yineleme bir ya da n kere geçen olayı bir kere ya da n kere anlatmaktır."¹⁸ Yukarda verdiğimiz tabloda yitirilen ve bulunan zamanın birleşmesi yineleme ile sağlanmıştır. Proust bu yinelemeleri hiçbir zaman açık açık, aynı ya da benzer sözcüklerle, tümce yapılarıyla gerçekleştirmemiştir. Bunun yerine üç ana yol seçmiştir. Birincisi "eğretileme"dir: değişen dönüşen, ama özde aynı kalan yapmacıklı davranışların algılanması; ikinci bakış açısidir : aynı

¹⁷ Jean Rousset, **Forme et signification**, José Corti, Paris 1986, s. 144.

¹⁸ Paul Ricœur, **Temps et récit, II La Configuration dans le récit de la fiction**, a.y., s. 159.

nesneyi, kişiyi, davranışı, olayı değişen zaman ve uzam içinde değişik bakış açısına ele alma; sonuncusu da "yeniden bulunmuşluk izlenimi": yıllar sonra ani bir duygulanımın unutulmuş bir anıyı canlandırarak, benzer bir heyecanı yeniden yaşatmasıdır. "*Bu güzel sabah, ruhumu bütün benzer sabahlardaki aynı olan sürekli gerçeklikle dolduruyor, ve bana rahatlık veriyordu...*"

Proust'un yapıtında "yeniden yaşama" bildiğimiz "yeniden yaşama"dan tamamen farklıdır. Bu, çok mutlu anlarda yakalanan, iki benzer duygulanım arasındaki "kısa-devre" olarak tanımlanabilir. Romanın Anlatıcısı sanat yapıtı üzerine düşüncelere daldığında yineleme eksiksiz bir biçimde anlamını kazanır. Proust'un kullandığı *aşılın zaman (distance traversée)* deyimini uzam ve zaman aralığını silerek, iki ayrı uzam ve zaman deneyimini teke indirir. Kısa-devre olarak tanımladığımız, bu çok mutlu zamanlarda benzer iki an inanılmaz bir biçimde birbirine yaklaşır. Anlatıcının sanat üzerine düşüncelere dalmasıyla elden kaçan mucize şimdi sürekli ve sonsuz olan sanat yapıtıyla yakalanmış, saptanmış olur. İşte bu aşamada "yitirelin zamanla bulunan zaman eşitlenir."¹⁹ Bu durumda "yineleme" zamansal çözümlemenin düğüm noktasıdır. "Olmuş olanla, [yazınsal] olacak olan birleştirilerek, tarihsel düzlemde şimdiki zaman olarak verilmiştir. (...) Yineleme, gerçek dünyadaki yüksek sosyete özelliğinin şimdiki zamanda hazır bulunan varlığını yenerek, bu ortak çizgide [şimdiki zamanda] zamansallığın derin yapısıyla, zamanın dışında olmayı birleştirir."²⁰

Zaman, zamansal olarak basamaklandığında, zamanın dışında kalan kavram Augustin'e göre **sonsuzluktur**²¹. Romanda sonsuzluk Anlatıcıya "*eski günleri*" bulma gücünü verir. Bulunan zaman iki tür sonsuzluğu birleştirir; yitirilmiş zamandan koparılan ve zamanı kurtarmaya çalışan, yapıtı üreten sonsuzluk. Böylece, yapıtı anlatıyı değişik biçimlerde kendi sınırlarına çekerek sonsuzluk deneyimini

¹⁹ Paul Ricœur, **Temps et Récit III, Le Temps raconté**, a.y., s. 194.

²⁰ A.g.y., s. 192.

²¹ A.g.y., s. 194.

çoğaltır. Proust için Zaman saatlerin gösterdiği zaman değil, zamanın içkin özelliği olan sonsuzluktur. Romanın temel konusu gibi görünen geçmişini yeniden elde etme aslında bir aldatmacadır. Zamana dalış belleğin yaptığı bir alıştırma değil, imgelem yetisinin denenmesi, zamanın dışına, sonsuzluğa çıkıştır. Amaç geçen zamanın her parçasında zamandan bağımsız bir gerçekliği yeniden yaratmaktır. Proust'un sonsuzluğun yankısı olarak algıladığı bu kısacık anlar üzerine yazılmış metinler buna örnektir.²² Çaya batırılmış kurabiye tadı, Martineville'in çan kulelerinin görüntüsü, Vinteuil'ün bestelediği müzik parçalarında bütünleşen duygular....

Sanat zaman dışı boyutta, sonsuzluğun bilinmezliğinde ortaya çıktığı için, **Yitik Zamanın Peşinde** eskiden çok yeniye uzanır. Proust'un peşinde olduğu şey, geçici olanla sonsuz olan arasındaki karşıtlığı sanat yapıtıyla silmektir. Bu da ancak zamanın soyutlanmasıyla gerçekleşebilir. **Bulunmuş Zaman**'da 12 temmuzda Meryem Ana'ya yapılan Ziyaret'ten sonra, Guermante'ların konağında düzenlenen bir akşam yemeği sahnesi gelir. Bu akşam yemeğinde Anlatıcı gençliğinde tanıdığı, Paris yüksek sosyetesinin değişik aşk maceralarına karışmış, artık iyice yaşlanmış, bedenleri buruşmuş, neredeyse ölmek üzere olan kahramanları ile karşılaşır. *"Yılların soluk renklerinde yüzen oyuncak bebekler, Zamanı dışı vuran oyuncak bebekler, çoğunlukla görünmeyen zaman görünür olmak için beden arar ve karşılaştığı her yerde büyümlü fenerini bu bebeklere göstererek bedeni ele geçirir."* Bu akşam yemeği öncesinde anıların kurtarıcı gücüyle zamanın etkilerini karşılaştıran Anlatıcı sonsuzluğun ölümü ortadan kaldırmadığını ayırmsar. Ölüme çok yaklaşmış bu insanların görüntüsü bir yas havası yansıtır ve Anlatıcı romanını yazma kararını akşam yemeğine dek erteler. Bir başka düşünce daha Anlatıcının sonsuzluk kavramında kesinti yaratır; kendi ölümü. Böylece sonsuzlukla ölüm arasındaki savaşım başka bir biçim almış olur. Kurtarıcı sanat ve bulunan zaman bu savaşımında bir ateşkes arasından başka bir şey değildir. Yaşam sonsuzluğa ancak, yaşamı yeniden

²² Jean Guittou, "L'Éternel dans le temps" Le Figaro, 20 mai 1995.

oluşturan sözle, dille oluşan sanat yapıtıyla ulaşır. "Yaşam bir Zamanın geçici anlarını yeniden oluşturarak kendini doğrular. Zaman olmazsa, yaşam düşlerimizin zayıf bir örgüsünden başka bir şey olmaz."²³ Demek ki yaşamın ayrılmaz bir parçası olan Zaman, sözle, yazıyla "*bir sanat yapıtı yaratma*" kararını, "birden bire içe doğan, hemen kaçıverecek esini yakalıyorsa, (...) yitirilen zamana yeniden egemen olmayı sağlıyorsa, bulunmuş zaman"²⁴ düşkünlüğüne neden olmaz."

5. YAZINSAL YAPIT OLARAK SANAT

Anlatıcının roman yazma hevesi geç ortaya çıkmıştır, ama Zaman ve ölümün yaklaşmakta olduğu düşüncesi onu daha gecikmeden işe koyulmaya iter. Tuzaklarla dolu bu yolun sonuna gelmiş, zengin bir sanat birikimi olan Anlatıcıya göre bu roman ona harcanmış yaşamını, yitirilmiş zamanı geri verecektir. Anlatıcı yüksek sosyetenin gösterişli, yapmacıklı, yüzeysel yaşamını betimlemek için bu yaşamı terketmeye karar verdiğinde, zaman onun için değer kazanmaya başlar. Bir tek yazın bizi şimdiki zamanın karmaşasından, hızlı akışından kurtarır. Bir tek "yazın, bize yaşanmış deneyimin tümünü algılama ve zaman içinde birbirini izleyen [birbiriyle karışan] pek çok bakış açısının aynı anda ve birlikte olmasıyla insanları ve nesnelere görmeye yardım eder."²⁵ Küçümsenen gerçeklik Zamanın ve unutkanın yol açtığı çöküntülere, bozulmalara açıktır. "Proust bunun karşısına güzelleştirilmiş, diriltilmiş, yüceltilmiş gerçekliği getirir."²⁶ Çünkü sanat gerçekliği yeniden oluşturmaz, onu **yaratır. Yitik Zamanın Peşinde**'yi dikkatle incelediğimizde Bergot'un yazında, Vinteuil'ün müzikte, Elstir'in de resimde sanatsal yaratma örneğini vermiş olduklarını görürüz. Anlatıcı bu sanatçıları ve özellikle de Bergot'u örnek almakta ve ondan farklı bir yapıt vererek, onu aşmak istemektedir. "*Bir an bile varolduktan,*

²³ Gérard Conio, a.y., s. 328.

²⁴ Paul Ricœur, a.y., s. 196.

²⁵ Gérard Conio, a.y., s. 357.

²⁶ A.g.y., s. 350

düşünmekten vazgeçmediğim, kendimin bilincinde olmadığım bir süreksizlik (...), içimde taşıdığımı bilmediğim, sonsuza dek akan bu geçmiş olmamalı" düşüncesi Anlatıcının içinde hep yankılanmaktadır. İşte bu nedenle tüm romanını zamanın mühürü ile damgalayacaktır. Anlatıcının zamana egemen olması, onu romanın içinde dilediği biçimde, iyice yavaşlatarak kullanabilmesi kendisini Bergot'tan farklı kılacaktır. Öte yandan, dilin gücünden destek alan, gerçek ve büyülü anlamıyla yalnızca yazınsal çağrışımlar, uzun zaman önce yitirilmiş anlara tadlarını ve renklerini verebilir. Yalnız yazın, tüm Combray'i bir fincan çayda yeniden canlandırabilmiştir. Değişik türlerde yapaylıkları da olsa, ancak dil bir ağ gibi Zamanı tutabilecek, ona egemen olabilecek bir araçtır. *"Kuşkusuz sanatta gerçekleşebilen, verilmiş bir söz gibi başka bir şeyin kaldığı her zaman duyacağım garip bir çağrı, tüm zevklerde, aşta bile bulduğum boşluk ve bana çok anlamsız gelse de yaşamım her şeyi gerçekleştirdi."* Anlatıcı Zamanla yaşamı karşılaştırdığında, yaşam boş ve anlamsız gelse de, sanat kalıcılığı ile verilmiş bir söz gibi umutlandırıcı. Bir ikilem içinde olan Anlatıcının verilmiş bir söz gibi gördüğü sanat yapıtını gerçekleştirebilmesi için yaşaması gerekmektedir. "Çünkü kaçıp gidene tutmanın, görüntülerin her zaman değişen ve aldatıcı devinimlerinin arkasındaki insanların gerçekliğine ulaşmanın tek koşulu gerçek yaşamdır."²⁷ Anlatıcı yaşamda gerçeği öğrenmenin olanaksız olduğu sonucuna varsa bile, sanatın gerçeklerden kaçış değil, tam tersine gerçeğe yapılan en güvenilir yatırım olduğunu anlar. **Yitik Zamanın Peşinde**'nin en önemli özelliklerinden biri de Zamanın yıkıcı etkisinde kalan, değişen yüksek sosyete çevresinin yaşamını büyük bir gerçekçilikle, acımasız bir alaycılıkla anlatmasıdır.

6. SONUÇ

Görüldüğü gibi Zamanın birbirinin karşısı iki yüzü vardır: yıkıcı zaman; «sanatçı ile zaman». Her ikisi de etkilidir: biri hızla geçer, öteki

²⁷ A.g.y., s. 357.

çok yavaş çalışır. Ama zamanın bu iki görünüm altında dışı vurması, *görünür* olması için her zaman bir cisme, bir maddeye, bir bedene gereksinimi vardır. Yıkıcı zamanda bu beden ölüm yemeğinin *oyuncak bebekleridir*; «sanatçı ile zaman»da bu Méséglise ve Guermantes yakalarının birleştiği ve birleştirdiği Gilberte ve Saint-Loup'tur. Romanın başlangıcında Vivonne nehri Swann'ların tarafıyla Guermante'ların tarafını ayırmaktadır. Bu yakaları simgeleyen uzamın görüntüsü ise *dağılmıştır*. Bu nedenle görüntü Anlatıcının seçmeci olmayan belleğinde kesintiye uğramıştır. Zamanı iyice yavaşlatan, yazıyla egemenliği altına alan Anlatıcı başlangıçta kentsoylu ve soylu çevrelerde küçümsenen Swann'ın kızı Gilberte'in soylu Guermantes ailesinin değişik cinsel tercihleri olan bir üyesi Saint-Loup ile evlendiğini öğrenir. İki ayrı toplumsal sınıfı simgeleyen nehrin iki tarafı zaman içinde bir evlilikle birleşir, kesinti ortadan kalkar, zaman daire biçiminde birleşerek sonsuzluğa uzanır. Böylece «sanatçı ile zaman» yıkıcı zamanın etkilerini sanatta ve sanatla ölümsüzleştirerek **Zamanı yaratır**.

Proust'un Romanını şu iki sözcükle bitirmesi rastlantı değildir: "...zaman içinde" (=...*dans le temps*). Bu son tümcede "*içinde*" geniş bir içeren içinde yer bildiren sıradan, kaba bir anlam taşımamaktadır. "*İçinde*" hem zamanı düzene koyan anlatıya gönderme yapar, hem de her şeyi sarıp sarmalama anlamındadır.²⁸ Anlatıcı artık peşinde olduğu Zamanın içine girmiş, onun bir parçası olan sanatsal yapıtta, Romanında, tıpkı Proust gibi, ölümsüzleşmiştir.

²⁸ Paul Ricœur, a.y., s. 389.